

ЎҚУВЧИЛАРЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАФАККУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ҲУҚУҚИЙ ТАРБИЯ БЕРИШ УСУЛЛАРИ

Хикматова Гулчеҳра Ҳайитова

Бухоро Инновациялар Университети 2-курс магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10301029>

Аннотация. Мазкур мақолада ҳуқуқий тарбиянинг аҳамияти ва ҳуқуқий тарбия-умумий тарбиянинг ажралмас қисми эканлиги. Шунингдек, ҳуқуқий тарбия тушунчаси масалалари ёритиб берилган.

Калим сўзлар: ҳуқуқий тарбиянинг аҳамияти, ҳуқуқий тарбия тушунчаси, умумий тарбия.

METHODS OF PROVIDING LEGAL EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF INDEPENDENT THINKING OF STUDENTS

Abstract. In this article, the importance of legal education and the fact that legal education is an integral part of general education. Also, the issues of the concept of legal education are highlighted.

Key words: the importance of legal education, the concept of legal education, general education.

МЕТОДИКА ОКАЗАНИЯ ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ В РАЗВИТИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В данной статье рассматривается значение юридического образования и тот факт, что юридическое образование является неотъемлемой частью общего образования. Также освещены вопросы концепции юридического образования.

Ключевые слова: значение юридического образования, концепция юридического образования, общее образование.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг Муқаддимасида халқимизнинг асосий мақсадларидан бири инсонпарвар, демократик, ҳуқуқий давлат барпо қилиш деб кўрсатилган.

Ҳуқуқий давлат куриш учун эса шу давлат пойдеворини яратувчилар ҳуқуқий жиҳатдан билимли, тарбияли, онгли бўлишлари керак. қонун-қоидаларни биладиган, уларга риоя қиладиган, жамият ишларини бажаришда маданий савияси юқори бўлган шахсларни шакллантириш борасида ҳуқуқий тарбия алоҳида ўрин эгаллайди.

Ҳуқуқий тарбия эса умумий тарбиянинг ажралмас қисми бўлиб, инсонни жамиятда ўрнатилган қонун-қоидаларга риоя этиш, уларни ҳурмат қилишга чорлайди.

Ҳуқуқий давлатни барпо этишда қатнашувчи шахс: ҳуқуқ ва эркинликларинигина билиб қолмасдан, демократиянинг туб маъносини англаши лозим. Чунки демократия ҳуқуқий давлатнинг таркибий қисмидир. Ҳуқуқий давлат инсон шахсини энг олий қадрият сифатида эътироф этишга ва тўла-тўқис қабул қилишга асосланган яхлит амал қилувчи тизимидир. Бу тизимни билиш, унинг асосларига риоя этишда, ҳар бир шахснинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш - давр талабидир.

Ҳуқуқий тарбиянинг дастлабки босқичи аслида боғчада, мактабда бошланади. Лекин тарбия берувчи шахс унинг методини, йўллари билмаса, тўғри тарбия бера олмайди.

Хукукий тарбия методикасини тизимлаштириш ва янада такомиллаштириш ҳозирда педагоглар олдида турган муҳим вазифалардан биридир. Хукукий тарбияни кенг ва тор маънода кўриш мумкин. Кенг маънода бутун жамоанинг, кўрчиликнинг онгига таъсир кўрсатишга қаратилган тарбия, тор маънода эса алоҳида шахсга, унинг онгига таъсир этиш йўллари тушунилади.

Хукукий тарбия натижасида кенг омма ёки айрим шахс ўз хатти-ҳаракатининг қонуний эканлигини тушунса, хукукий тартиботни бузмасликка ҳаракат қилса, ўзини онгли равишда, ҳуқуқ нормаларига риоя этган ҳолда бошқара олса, мақсадга эришилган бўлиб ҳисобланади.

Демак, хукукий тарбия бу - ташкилий равишда мунтазам олиб бориладиган, аниқ мақсадни кўзлаган ва шахсга (гуруҳ, шахсларга) таъсир қиладиган, уларга хукукий онг, хукукий билим, қонунларга риоя этиш ҳислатларини вужудга келтирадиган ҳаракатдир.

Маълумки, қонунга риоя қилиш учун, энг аввало уни билиш керак. Хукукий тарбия орқали ҳар бир шахснинг онгига, нима қилмоқ мумкин, нима қилмоқ мумкин эмаслигини, жамият, давлат ундан нимани талаб қилади, қонунга риоя этиш йўллари нимадан иборат эканлиги етказмоқ лозим.

Тартиб бузувчилар орасида ўз хатти-ҳаракатини ноқонунийлигини англамаслик, ноқонуний экан деб ҳам ўйламаслик ва бундай ҳаракатни жазога лойиқ эмас деб тушуниш кўп учрайди. Шундай тушунча ҳосил бўлмаслиги учун тарбия жараёнида ҳар бир жамоада ўрнатилган тартибни бузиш, қонун нормаларига риоя этмаслик натижасида интизомий, маъмурий, моддий ёки жиноий жазо келиб чиқишини тушунтириш, уқтириш зарур.

Шахс ва жамият ўртасида вужудга келадиган муносабатларнинг жамият ривожланиш принципларига мос бўлиши шахс фаолиятининг йўналтириб турувчи ҳаётий позицияга боғлиқ. Ҳаётий позиция эса тарбия жараёнида шаклланади. Шу сабабдан ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ шахс тарбиясини жамият ўз назоратига олган ва бу вазифани бажаришни энг доно кишиларга топширган.

Жамиятимиздаги ҳар-бир бола ўзининг инсон – энг улуғ зот эканлигини, бошқа тирик мавжудодлардан нима билан ажралиб туришини гўдаклигидан қалби билан ҳис қилиши керак.

Мактабгача таълим турида хукукий таълим-тарбия уч босқичда олиб борилади:

- 1) ўрта ёш (3-4 ёш);
- 2) катта ёш (4-5 ёш);
- 3) мактабга тайёрлов даври (6-7 ёш).

Мактабгача таълим ёшдаги болаларга илк хукукий таълим тарбия беришда болаларнинг ёш хусусиятлари ҳисобга олинади. Хукукий қоидаларни баён қилиб беришда ўйин усулларида фойдаланиш тавсия қилинади. Болаларга илк хукукий тушунчаларни бериш орқали уларнинг шу даврдаги ёшига мос қонун-қоидаларга риоя қилиш мақсади қўйилади ва машғулотлар туфайли ижобий натижаларга эришилади. Хукукий таълим машғулот тарзида болаларга теварак атроф, табиат билан танишиш, бадий адабиёт, одобнома машғулотларини мужассамлаштириб, ҳар бир йўналишни бир-бирига мослаб, узвий равишда олиб борилади.

Умумий ўрта таълимда хукукий таълим-тарбия уч босқичда олиб борилади;

- 1) бошланғич таълимда (1-4 синф);
- 2) умумий ўрта таълим (5-7 синф);
- 3) умумий ўрта таълим (8-9 синф).

Бошланғич таълимда боланинг ёш хусусияти эътиборга олинган ҳолда ҳукукий таълим-тарбия фанлар таркибида олиб борилади. Ҳар бир синфда 10 соатдан вақт ажратилиб, ўқитувчи «Она тили», «Атрофимиздаги олам», «Одобнома», «Ўқиш», «Табиатшунослик» дарсларида ўтиладиган мавзулар билан боғлаб ҳукукий тушунчалар бериб боради. Масалан, «Она тили» дарсида «Ўқувчи кун тартиби» мавзусида қоида тушунчаси, ўқувчилар қоидаси тушунтирилади. Ҳукукий нуқтаи назардан қоида нима сабабдан ўрнатилади, унга бўйсуниб мажбурият, бурчлиги ўргатилади. Бола илк ҳукукий терминларнинг маъносини англай бошлайди.

Бешинчи синфдан бошлаб еттинчи синфгача ҳар бир синфда 17 соатдан дарс соати ажратилиб, боланинг қабул қилиш лаёқати, ёши, фанларнинг мураккабланиб бориши ҳисобга олинган ҳолда, ҳукукий билим ҳам чуқурроқ ўргатилади. Масалан, бу синфлардаги ўқувчилар: ҳуқуқ тушунчасини; инсон ва фуқароларнинг ҳукукий ҳолати асосларини; мустақиллик, давлат рамзлари тушунчасини; мулк ҳуқуқи, фуқаролик ҳукукий муносабатлар асосларини; инсон ҳуқуқи, бола ҳуқуқи; қонун ва ўсмир; ҳуқуқбузарлик тушунчаларини ва бошқа ҳукукий билимларни ўрганади.

8-9 синфларда махсус «Ҳуқуқшунослик» дарси ўтилади. Унда ҳуқуқшуносликдан Ўзбекистон давлати ва ҳуқуқи билан боғлиқ билим олиниб, 9- синфда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ўрганилади. Ҳар бир синфда 34 соатдан дарс ўтилиши режаланган.

Юқори синфларда ҳукукий маълумотлар берилганда ҳар бир мавзу бўйича ўқитувчи дарслик, ўқув қўлланмалардан ташқари қўшимча ҳукукий ҳужжатлардан фойдаланиб, маъруза матнини янгиликлар билан тўлдириб бориши лозим. Махсус дастурга биноан 5-7 синфларда 17 соатдан, 8-9 синфларда 34 соатдан бир ўқув йилига дарс ажратилиб, ҳафтасига бир соат дарс ўтилади.

Ўқитувчи «Ҳуқуқшунослик» дарсларини ҳукукий тарбия билан боғлаб олиб бориши керак. Масалан, биринчи дарсда ҳуқуқшунослик фанининг мақсад, вазифасини баён этиш билан биргаликда, мустақиллик, мустақил давлат тушунчасини, унда шахснинг ўрнини, мустақиллик улуғ неъмат деганда нима тушунилишини ҳам айтиш мақсадга мувофиқдир.

Ҳар бир мавзунини ўқишда ўқувчиларнинг бошқа фанлардан, айниқса, тарих, одобнома, миллий истиқлол мафкураси ва шу каби фанлардан билимлари ҳисобга олинади. Масалан, давлат шаклини тушунтирганда, ўқувчи тарих фанларидан бу мавзуларни ўрганганлиги эътиборга олинган, мавзунини такрорламасдан ёритишга ҳаракат қилинади.

Дарсни фақат маъруза шаклида эмас, суҳбат ёки ахборот шаклида ўқиш мумкин. Суҳбатда ўқитувчи ўқувчиларга савол бериб, жавоб олади ва уларнинг ўзлаштиришига қараб, ўз фикрларини билдиради, режадаги масалаларни алоҳида-алоҳида сўзлаб беради. Ўқитувчи ўқувчиларга жадвал, схемалар тайёрлаб келишни топшириши мумкин ва дарс якунида улар тузган жадвалларни кўриб, уларга ўз фикрларини билдиради.

Дарсни бошқа усулда ҳам ўқиш мумкин. Масалан, ўқитувчи аввал мавзунини тингловчиларга яхшилаб тушунтиради ва дарс давомида саволлар беради. Жавобни

эшитишдан олдин ўқитувчи ўқувчиларга бу мавзу тарих ёки бошқа ўтилган фанлар билан қандай боғлиқлигини эслатади. Шунда ўқувчилар саволга жавоб беришда ўтилган бошқа дарслар билан қиёслаб, ўз тушунчаларини кенгроқ ифодалайдилар.

Ҳукукий билим дарсида, дарсдан ташқари ўтказиладиган машғулотларда ҳам олиб борилади. Масалан, ҳукуқ тўғаракларида ҳукуқшунослик фанининг аниқ бир соҳасини мукамал ўрганиш мумкин. Тўғарак ўзининг номига эга бўлиб, тўғарак аъзолари уша ном билан боғлиқ режа асосида иш олиб бориши мумкин. Тўғараклар қуйидагича номланиши мумкин «Қилич ва қалқон», «Ёш ҳукуқшунослар», «Ёш автоназоратчилар», «Қонун ҳимоячилари» ва бошқа. Тўғарак аъзолари ўзининг тор маънодаги, тугаракнинг мазмунини баён этадиган, уни тўла ўрганишга ёрдам берадиган қонун ҳужжатларини топишга ҳаракат қиладилар, ва шу соҳа бўйича ўз ҳукукий билимларини бойитиб борадилар.

Масалан, «Ёш автоназоратчилар» тўғараги ўқувчиларнинг кўча ҳаракати билан боғлиқ барча муаммоларни ўрганишларига ёрдам беради. Мактабларда бу тўғарак аъзоларига автомашиналар ҳайдашни ўргатиш ҳам мумкин. Тўғараклар тузишнинг асосий мақсади ўқувчиларга фуқаролик ҳуқуқлари, эркинликларни ўргатиш, улардан ўз бурчларини ситқи дилдан бажаришга эришишдир. Ундан ташқари, тўғарак аъзолари бир-бирларига садоқатли бўлишни, интизомликни, ҳукукий фаолликни, ижрочилик маҳоратини, Ватанга, унинг қонун-қойидаларига, мулкига, ўз мулкига муносабатини тўғри йўлга солишга ёрдам беради.

Тўғаракда айрим қонун лойиҳалари муҳокама қилинади. Масалан, бўлажак Олий Мажлиснинг икки палатадан ташкил топиши тўғрисидаги тушунчаларни, «Ахборот эркинлиги принциплари ва қафолатлари тўғрисида» ги ва бошқа қонун лойиҳаларини ўқиб, тингловчиларнинг таклифларини билиш мумкин. Ундан ташқари ҳукуқбузарлик ва ҳукукий жавобгарлик тўғрисида болаларнинг фикрларини ўрганиш ҳам ижобий натижа беради. Масалан, вояга етмаганларнинг 13 ёшдан қасдан одам ўлдириш учун жиноий жавобгарликка тортилишига муносабатини, бола дунё қараши билан ўрганилиб, кенг муҳокама қилинса, уларда жиноятга, умуман ҳукуқбузарликка нисбатан нафратлари уйғониши ва келгусида ҳеч қачон жиноят қилмасликларига эришиш мумкин. Демак тўғаракда олиб борилган иш, ўқувчиларнинг ҳаётида ижобий из қолдириб, уларнинг ҳақиқий инсон бўлиб етилишларига ёрдам беради. Мақсадга эришишнинг натижаси меҳнатнинг самарадорлигига боғлиқ. Тўғаракдаги назарий билим ҳаёт амалияти билан боғланиб, шахсларга туғри йўл танлашда ёрдам беради.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.,2001.
2. И.А.Каримов. “Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура”. Т.1 – Т.: “Ўзбекистон” 1996
3. И.А.Каримов. “Жамиятимиз мафкураси халқни – халқ, миллатни –миллат қилишга хизмат этсин”. Т.: “Ўзбекистон”, 1998
4. Ўзбекистон XXI асрга интиломда. Т.: “Ўзбекистон”, 2000
5. www.ziynet.uz